

УДК 37.01.351

Отамась І. Г.

*ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
м. Київ*

ВПЛИВ ЮНЕСКО НА РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. *Висвітлюються політика і діяльність ЮНЕСКО, націлені на реалізацію основних функцій освіти у процесі вирішення конкретних її завдан: ліквідації неграмотності, розроблення систем освіти для країн, що розвиваються, підготовки педагогічних кадрів, модернізації освіти.*

Ключові слова: *ЮНЕСКО, освіта, комунікація.*

Отамась И. Г.

*ГВУЗ «Университет менеджмента образования» НАПН Украины
г. Киев*

ВЛИЯНИЕ ЮНЕСКО НА РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. *Освещаются политика и деятельность ЮНЕСКО, нацеленные на реализацию основных функций образования в процессе решения конкретных его заданий: ликвидации неграмотности, разработки систем образования для развивающихся стран подготовки педагогических кадров, модернизации образования.*

Ключевые слова: *ЮНЕСКО, образование, коммуникация.*

Otamas I.

*SHI "University of Education Management"
of National Academy Pedagogical Sciences
of Ukraine*

Kyiv

INFLUENCE OF UNESCO IS ON DEVELOPMENT OF EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. *Politics and activity of UNESCO, that aimed at realization of basic functions of education as in a practical plan, are illuminated, id est at the decision of concrete tasks of education: liquidation of illiteracy, development of the system of education for countries that develop, training of pedagogical personnels, modernisation of education taking.*

Keywords: *UNESCO, education, communication.*

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічних реформ, безперервного оновлення й розвитку системи освіти під впливом науково-технологічного й гуманітарного прогресу, конкуренції на ринку праці й освітніх послуг інновації стають життєво важливим елементом діяльності навчальних закладів, необхідною умовою успіху у навчанні та підготовці кадрів. Сучасні заклади освіти певною мірою стають осередками з підготовки творчо мислячої молоді, здатної адаптуватися у динамічно змінному світі. Водночас традиційні форми та методи управління, що склалися у навчальних закладах, є недостатніми для професійного керівництва сучасними, більш масштабними інноваціями в освіті. Вплив ЮНЕСКО на освітні інновації є основним фактором ефективності навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, що й зумовило вибір нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням цієї наукової галузі займаються В. Г. Кремень, М. А. Ляшенко, А. Т. Грушова та ін. Законом України «Про вищу освіту» передбачено, що метою вищої освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору,

підвищення освітнього рівня народу, забезпечення кваліфікованими фахівцями.

Метою є дослідження впливу ЮНЕСКО на розвиток освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи питання формування освітньої політики України в контексті вимог ХХІ століття, В. Г. Кремень, наголошує, що освіта – це складна, багаторівнева система, яка розвивається, видозмінюється під впливом часових, соціальних і багатьох інших чинників. Під час модернізації національної освіти нам треба враховувати інтеграційні процеси в європейській і світовій освіті¹.

Основні шляхи розвитку міжнародного співробітництва в галузі освіти було сформульовано в перші роки незалежності України. У стратегічному документі з питань освіти – Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) – поставлено завдання щодо створення та впровадження довготермінової програми співробітництва в галузі освіти, вироблення ефективних механізмів уходження до освітніх і наукових програм ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій, фондів тощо, а також створення із зарубіжними країнами спільних центрів освіти, укладення міжнародних угод щодо нострифікації документів про освіту й кваліфікацію спеціалістів та робітників тощо².

Національною доктриною розвитку освіти визначено такі завдання: вихід вітчизняної освіти на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів і студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств. «Держава бере на себе обов'язок брати участь у

¹ Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.

² Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ: Райдуга, 1994. – 61 с.

проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій», – наголошено в Національній доктрині.

Політика і діяльність ЮНЕСКО націлені на реалізацію основних функцій освіти у процесі вирішення конкретних її завдань (боротьби проти дискримінації, ліквідації неграмотності, розроблення систем освіти для країн, що розвиваються, підготовки педагогічних кадрів, модернізації освіти з урахуванням викликів ХХІ століття)³. Ці завдання набувають особливої актуальності в умовах глобалізації світової економіки та інформаційних технологій. Необхідно вирішити багато проблем у галузі освіти, пов'язаних з її доступністю, удосконаленням структури неперервної освіти, запровадженням різноманітних систем навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій. Основні принципи діяльності ЮНЕСКО в галузі освіти базуються на міжнародно визнаних нормах та стандартах прав людини, які сформульовано в деклараціях, конвенціях, пактах, угодах та рекомендаціях, ухвалених ООН та ЮНЕСКО, на міжнародних форумах. Серед цих документів слід виділити акти, які мають універсальне значення, запровадження яких розраховано на довготривалу перспективу. Загальна декларація прав людини, що проголошує право людини на безкоштовну освіту, та Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, не лише спрямована на викорінення будь-якої дискримінації в питаннях освіти, яка й сприяє реалізації принципу рівності можливостей, рівним взаєминам в освітній сфері⁴. Дотримуючись у своїй політиці в галузі освіти тих принципів, що і в усій нормотворчій і практичній діяльності, ЮНЕСКО при цьому прагне враховувати не лише проблеми, що назріли в освіті, й

⁴ ЮНЕСКО Деятельность в области образования во всем мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unesco.org>.

прогнозувати їх розвиток з урахуванням тих тенденцій, які пов'язують процеси освіти з демографічними факторами, соціальними змінами в суспільстві, розвитком науки і техніки. Якщо врахувати відзначені вище документи ЮНЕСКО і ООН, а також Всесвітні доповіді з освіти, то можемо звести основні напрями політики і діяльності ЮНЕСКО в галузі освіти до трьох кардинальних принципів: ліквідація неграмотності, демократизація освіти та освіта для майбутнього⁵. Ці принципи є для ЮНЕСКО базовими формулами її політики, спрямованої на досягнення двох основних цілей: зробити право на освіту реальністю для всіх жителів нашої планети, модернізувати освіту, створити нові її сегменти для вирішення проблем ХХІ століття з урахуванням глобалізації економіки і науково-технічної революції. Загальна ситуація в галузі освіти у світовому масштабі на межі ХХ–ХХІ ст. визначається як кризова. Крім фактора скорочення фінансування освіти, за оцінками експертів ЮНЕСКО, велика кількість молодих людей у світі мають лише початкову освіту або ж не отримують її взагалі. Близько 12 % дітей не залучені до системи освіти⁶. Основні напрями політики і діяльності ЮНЕСКО в галузі освіти здійснюються на трьох рівнях: нормотворчому (конвенціональному), політичному і практичному. Показовою в цьому аспекті є діяльність ЮНЕСКО в освіті, представлена в її середньострокових планах. Аналіз статистичних даних показує, що прогрес у сфері освіти був нерівномірним, майже не було зростання вищої освіти, а з кінця 1970-х років такі тенденції спостерігалися і в середній освіті. За заявою Генерального директора ЮНЕСКО Ф. Майора, в 1990-ті роки різко уповільнилися темпи розвитку системи початкової освіти, помітно знизилася її якість. Одним із найактуальніших питань освіти є питання про ефективність міжнародних

⁵ Реформа и развитие высшего образования. Программный документ (Париж, 1995). Высшее образование в ХХІ веке. Заключительный доклад. – ЮНЕСКО Париж, 5–9 октября 1998. – С. 19–33.

⁶ Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М. 1993. – С. 138.

актів і національних законів у галузі освіти. Так, із 153 реформ в освітній сфері в країнах Африки лише 3% було повністю втілено в життя⁷. Серед різноманітних проблем освіти найбільше значення ЮНЕСКО надає ліквідації неграмотності. Так, поняття «функціональна грамотність», уведені ЮНЕСКО для визначення людини, яка «здатна займатися діяльністю, що вимагає грамотності для ефективного функціонування її групи, общини і свого власного вдосконалення»⁸.

Програми і практичну діяльність ЮНЕСКО з ліквідації неграмотності можна розділити на два періоди: з 1961 р., коли Генеральна конференція ООН ухвалила рішення про проведення Всесвітньої кампанії за загальну грамотність, і з 1984 р., коли Генеральна конференція ЮНЕСКО винесла рішення про проведення Міжнародного року грамотності та План дій із викорінення неграмотності до 2000 р. У 1990-х роках право людини на освіту було пов'язане з проведенням і реалізацією рішень Всесвітньої конференції з освіти, на якій було ухвалено Декларацію й Основні напрями діяльності. У межах рішень цієї конференції ЮНЕСКО розглядала свою програму ліквідації неграмотності під гаслом «Освіта для всіх» як необхідну умову для соціально-економічного та культурного розвитку країн і регіонів світу. ЮНЕСКО відповідно до своєї стратегії – «мислити глобально – діяти локально» – розробила політико-правову базу і здійснила діяльність у галузі освіти на основі децентралізації в п'яти регіонах світу (Африці, Латинській Америці, Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Арабських країнах, Європі і Північній Америці). У кожному вказаних регіонів здійснюються освітні програми з цільовим фінансуванням та підведенням підсумків на відповідних форумах, засіданнях регіональних бюро і в Штаб-квартирі ЮНЕСКО.

Іншим важливим напрямом децентралізації і диверсифікації політики в галузі освіти є врахування інтересів і потреб різних груп і категорій

⁷ Наука в системе ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org>

⁸ Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М. 1993. – С. 138.

населення (жінок, дорослих, осіб з особливими потребами). Отже, розроблення й реалізацію програм у галузі освіти було засновано на загальній стратегії світового соціального розвитку і водночас на врахуванні інтересів регіонів, країн та окремих соціально-демографічних груп населення. Щодо участі ЮНЕСКО у модернізації освіти та підготовці фахівців в умовах глобалізації і науково-технологічної революції, то ця діяльність здійснюється у галузі підготовки нових поколінь людей для вирішення проблем ХХІ ст., тобто це інвестиції в майбутнє. Вона набула широкого масштабу з кінця 1980-х років після ухвалення Конвенції про технічну і професійну освіту (1989 р.), з підготовкою доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст., а також із затвердженням Декларації про науку та використання наукових знань. Відтоді ЮНЕСКО розглядає роль освіти у світі у тісному зв'язку з перспективами формування майбутнього суспільства, у процесі якого освітня політика розглядається не стільки в контексті економічних показників суспільства, скільки у світлі цілей розвитку людства. Для модернізації освіти і вироблення нової концептуальної політики, за рішенням ЮНЕСКО, було створено Міжнародну комісію з освіти для ХХІ ст. на чолі з Ж. Делор. До складу Комісії увійшли 15 відомих учених, політиків і фахівців у галузі освіти, що представляли різні країни та регіони світу. Основне її завдання – визначення ролі освіти в нових умовах соціального розвитку, виходячи з глобальних, регіональних і галузевих інтересів. У Доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. виділялися такі нові структури в суспільстві, як організація і розподіл праці, демографічні зміни, проблеми науки і техніки, включаючи засоби масової інформації. Комісія орієнтувала освіту на технологічний розвиток суспільства, що вимагає її диверсифікації та відповідних програм підготовки кадрів фахівців, появи нових видів навчання і професійних знань. Щодо ролі ЮНЕСКО у розвитку інформаційних і комунікаційних технологій та утвердження нової філософії освіти, то слід підкреслити, що найбільше

освіта зазнає змін з розвитком інформаційних технологій. Стратегія модернізації освіти враховує запровадження таких її видів, як інтерактивне радіо, система Інтернету, дистанційне навчання і комп'ютеризація навчального процесу. Сучасні трудові процеси, посилені глобалізацією економіки, з її постійно зростаючими вимогами конкурентоспроможності різних професій на ринку праці надають великого значення професійно-технічному навчанню. Позицію щодо цього виду освіти було чітко сформульовано в ухвалених у 1974 р. Генеральною конференцією ЮНЕСКО «Переглянутих рекомендаціях про технічну і професійну освіту» та в «Конвенції про технічну і професійну освіту» (1989). Вивчення цих документів ЮНЕСКО і тієї ролі, яку вони відіграли у сприянні реорганізації цього виду освіти в контексті його безперервності, показує, що головну увагу ЮНЕСКО зосередила на зміцненні національних потенціалів для розвитку і підготовки кадрів загального політехнічного спрямування з урахуванням тих швидких технологічних змін, які проявилися на ринку праці, а також національних моделей професійно-технічної освіти. Важливим аспектом є сприяння зв'язку між освітою та сферою трудової діяльності, які знайшли відображення в програмі ЮНЕСКО з професійної і технічної освіти, а також її здійснення в межах Міжнародного проекту з професійної і технічної освіти (ЮНІВОК). Упродовж останнього десятиліття, за участю ЮНЕСКО розроблено концепцію вищої освіти на міжнародному рівні. Відповідно до рішення ЦК ЮНЕСКО (1993 р.) її було опубліковано під назвою «Реформа і розвиток вищої освіти. Програмний документ» (1995 р.)⁹. Відповідно до цієї програми ЮНЕСКО розглядає вищу освіту як найважливішу частину культурної структури суспільства, відповідальної за стан системи освіти в цілому. Основні напрями розвитку вищої освіти, з погляду ЮНЕСКО, мають

⁹ Реформа и развитие высшего образования. Программный документ (Париж, 1995). Высшее образование в XXI веке. Заключительный доклад. – ЮНЕСКО Париж, 5–9 октября 1998. – С. 19–33.

бути пов'язані зі створенням системи масового охоплення його випускниками наукоємних процесів, а також професійною підготовкою кадрів, адаптованих до них. ВНЗ повинні здійснювати професійну освіту на основі диверсифікованої і гнучкої системи доступу до вищої освіти і в напрямі розвитку безперервної освіти для всіх з урахуванням культурного рівня. Складні завдання, що стоять перед вищою освітою, ЮНЕСКО вирішувалися шляхом співпраці багатьох учасників цього процесу з урахуванням різноманітних думок і підходів, згодом вони отримали висвітлення на Всесвітній конференції з вищої освіти (Париж, 1998 р.), яка ухвалила два принципово важливі документи для подальшого розвитку вищої освіти: «Всесвітню декларацію про вищу освіту XXI століття: підходи і практичні заходи» і «Рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти». Головні їх риси – відмова від насильства і прагнення до попередження насильницьких конфліктів, вирішення проблем на основі діалогу і переговорів; визнання рівних прав та можливостей чоловіків і жінок; прав кожного на свободу висловлювання думок, переконань та отримання інформації; відданість принципам демократії, свободи, справедливості, терпимості, солідарності, співпраці, плюралізму, культурної різноманітності, діалогу і взаєморозумінню як між народами, так і між етнічними, релігійними та іншими групами, окремими людьми. Практичною віхою реалізації політики та діяльності ЮНЕСКО в галузі освіти у контексті терпимості, взаємної поваги та відповідальності є міжнародна виховна освітня програма – Система асоційованих шкіл, створена в 1953 р. Спочатку вона об'єднала 33 середні школи в 15 країнах, яким було запропоновано організувати спеціальні програми та проводити за ними навчання в школах. Програми побудовані на ознайомленні учнів з культурою інших держав і народів, з правами людини, діяльністю ООН.

Дієвим механізмом захисту прав дитини, розвитку системи освіти України відповідно до світових та європейських стандартів стали також такі

міжнародно-правові акти: Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.); Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти (Париж, 14 грудня 1960 р.); Рекомендації МОП/ЮНЕСКО щодо становища вчителів (Париж, 5.10.1966 р.); Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, виховання в дусі пошани прав людини й основних свобод (Париж, 1974 р.); Рекомендація про розвиток освіти дорослих (Париж, 1976 р.); Рекомендації МОТ/ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти (Париж, 11.11.1977 р.); Рекомендація № R(83)4 Ради Європи (Комітет Міністрів) «Про сприяння обізнаності про Європу в середніх школах» (18.04.1983 р.); Рекомендація № R (83)13 Рада Європи (Комітет Міністрів) «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя» (23.09.1983 р.); Резолюція № 1 «Про нові завдання вчителів та їх підготовку» (Постійна конференція європейських міністрів освіти) (Гельсінкі, 5–7.05.1987 р.); Резолюція 874 (1987) «Про якість і ефективність шкільної освіти» (парламентська асамблея Ради Європи); Рекомендація № R(88)7 «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовка вчителів» (Комітет Міністрів) (18.04.1988 р.); Конвенція про технічну та професійну освіту (Париж, 10.11.1989 р.); Рекомендація 1123 (1990) «Про практичну допомогу в питаннях освіти в Центральній і Східній Європі» (Парламентська асамблея Ради Європи); Рекомендація № R (91)8 «Про розвиток освіти з питань довкілля в шкільних системах» (Комітет Міністрів (17.06.1991 р.); Рекомендація про визнання навчальних курсів та свідоцтв про вищу освіту (1993 р.); Всесвітня програма дій у сфері освіти з прав людини та демократії (Монреаль, 1993 р.); Рекомендація 1248 (1994) «Про освіту для обдарованих дітей» (Парламентська асамблея ради Європа); Рекомендація 1281 (1995) «Про гендерну рівність у галузі освіти» (парламентська асамблея Ради Європи); Декларація принципів толерантності (Париж, 1995 р.); Міжнародна стандартна класифікація освіти (Париж, ЮНЕСКО, 1997 р.); Рекомендація

№ R(98)6 «Про сучасні мови» (Комітет Міністрів) (17.03.1998 р.); Декларація про вищу освіту для XXI століття (Париж, 5–9.10.1998 р.); Рекомендація № R(99)2 «про середню освіту» (Комітет Міністрів) (19.01.1999 р.); Резолюція 1193 (1999) «Школи, які дають другий шанс, або як подолати безробіття та виключення, надаючи освіту і підготовку» (Парламентська асамблея Ради Європи); Рекомендація 1437 (2000) «Про неформальну освіту» (Парламентська асамблея Ради Європи); Рекомендація (2001) 15 «Про викладання історії у XXI столітті в Європі» (Комітет Міністрів) (31.10.2001 р.); Рекомендація 1501 (2001) «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей» (Парламентська асамблея Ради Європи) тощо.

Наведені міжнародні нормативно-правові акти – орієнтир для багатьох країн у формуванні власного освітянського законодавства. Наприклад, ратифікувавши в 1991 році Конвенцію ООН про права дитини, Україна визнала свою відповідальність перед світовим співтовариством щодо забезпечення на власній території всіх положень цього документа, підтвердила курс на підтримку загальнолюдських цінностей та розбудову соціальної, правової, демократичної держави. Норми, зафіксовані у Конвенції, знайшли відображення у вітчизняному законодавстві щодо захисту права дітей, зокрема права на освіту. Так, Статтею 3 Закону України «Про освіту» визнано право громадян України на безкоштовну освіту в усіх навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального й майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Законом задекларовано, що здобуття освіти в Україні – стратегічний загальнонаціональний пріоритет, а це цілковито відповідає статті 28 Конвенції ООН про права дитини.

Задля створення рівних умов для доступу кожної дитини до високоякісної освіти відповідно до статті 23, 25, 29, 31 Конвенції в Україні прийнято закони України «Про освіту» (1991 р., 1996 р. – нова редакція),

«Про дошкільну освіту» (2001 р.), «про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р., зі змінами – 2003 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.); «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права на період до 2016 року» (2009 р.), розпочато реалізацію інклюзивної моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Отже, методологічними та соціально-політичними інтегрованими документами, покладеними в основу розвитку освіти в Україні, вибору пріоритетів, інтеграції національної освіти у світовий та європейський освітній простір, стали конвенції, резолюції та рекомендації ООН, ЮНЕСКО, Міжпарламентської асамблеї держав-учасниць СНД.

У межах ЮНЕСКО розроблено проекти «Лінгвапакс» і «ЛІНГВАУНІ», які стосуються багатомовності та мовного розмаїття в полікультурному суспільстві й спрямовуються на сприяння культурному плюралізму та активізації міжкультурного діалогу в усіх секторах освіти.

Проект «Лінгвапакс» спрямований на розширення викладання рідних мов, суспільних наук і літератури. Проект «ЛІНГВАУНІ» об'єднує 80 університетів, які спеціалізуються у галузі викладання іноземних мов та обміну науковцями, особливо з країн Центральної та Східної Європи. Досвід свідчить, що вивчення і знання іноземних мов, особливо англійської, як найбільш поширеної у світі мови, є серйозним чинником поліпшення і розширення міжкультурних комунікацій, діалогу різних культур і цивілізацій. Отже, діяльність ЮНЕСКО щодо досягнення необхідних умов для утвердження культури миру і демократії пов'язана із доступом до знань, щоб з їх допомогою утвердити у світі культуру миру і демократії. Схвалено Декларацію і затверджено Комплексні рамки дій з виховання в дусі миру,

прав людини та демократії. У зв'язку з 50-річчям Загальної Декларації прав людини 53 сесія ГА ООН проголосила період 2001–2010 рр. Міжнародним десятиліттям культури миру та ненасильства в інтересах дітей, 13 вересня 1999 р. ухвалила Декларацію та Програму дій у галузі культури світу. Ці рішення ознаменували інституціоналізацію філософії культури миру та демократії. Найважливіша місія освіти – інформація про культурне різноманіття світу, прищеплення поваги до національних і цивілізаційних особливостей, насамперед, гідності людини та її прав.

Діяльність ЮНЕСКО відіграє важливу роль у вирішенні актуальних проблем сучасності. Значення місії ЮНЕСКО в сучасному світі зростає саме тому, що тільки у сферах міжнародного співробітництва, що торкаються інтелектуального і духовного світів людини, приховано довгострокові, стратегічні відповіді на багато викликів ХХІ століття. Але проблеми залишаються: доступ до безкоштовної освіти, боротьба з дискримінацією тощо. Однак держави світу твердо стоять на шляху вирішення цих проблем та створення справедливого суспільства. Вони й надалі мають співпрацювати з ЮНЕСКО в галузі освіти, проводячи нові конференції, удосконалюючи своє законодавство для щастя майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушова А. Т. Співпраця України з ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО в галузі захисту прав дитини / А. Т. Грушова // Науковий вісник Дипломатичної академії наук. – 2004. – Вип. 10, ч. I. – С. 232–233.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – Київ: Грамота, 2005. – 448 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ: Райдуга, 1994. – 61 с.

4. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. – Київ: Парламент. вид-во, 2004. – 404 с.
5. ЮНЕСКО Деятельность в области образования во всем мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unesco.org>.
6. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ (Париж, 1995). Высшее образование в XXI веке. Заключительный доклад. – ЮНЕСКО Париж, 5–9 октября 1998. – С. 19–33.
7. Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М, 1993. – С. 138.
8. Наука в системе ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org>.